

До спеціалізованої вченої ради Д 08.120.01

Вищого навчального закладу

«Університет імені Альфреда Нобеля»

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, доцента **Князевич Анни Олександрівни**

на дисертаційну роботу **Бочарової Юлії Геннадіївни** на тему «Розвиток інноваційної інфраструктури національної економіки: теорія та практика»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

1. Актуальність теми, мета та задачі дисертаційної роботи. На сучасному етапі розвитку світової економіки інновації стають вирішальним фактором забезпечення зростання добробуту країни, підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Складність інноваційних процесів, високий ступінь ризикованості інноваційного бізнесу зумовлюють необхідність формування мережі спеціалізованих установ, організацій підтримки інноваційної діяльності, які створюють для підприємств-інноваторів сприятливе навколишнє середовище – інфраструктуру інноваційної діяльності. Інноваційна інфраструктура є необхідною частиною національної інноваційної системи. Її відсутність істотно ускладнює подальший розвиток підприємництва, і особливо такі деструктивні процеси позначаються на діяльності підприємств малого і середнього бізнесу.

Динамічний розвиток інноваційних процесів в умовах глобалізації світової економіки обумовлює розробку різних підходів до формування національних інноваційних систем з урахуванням особливостей і соціально-економічного стану країн. Недостатньо вивченими залишаються проблеми забезпечення ефективного функціонування інноваційної інфраструктури України в умовах нестабільної соціально-політичної та економічної ситуації при лімітованому обсязі державного фінансування, що обумовило актуальність теми дослідження Бочарової Юлії Геннадіївни, визначило мету і завдання дисертаційної роботи.

Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки України.

Для досягнення поставленої мети у роботі сформульовано і вирішено такі завдання: розроблено концепцію інноваційної інфраструктури як специфічної

складової інноваційної економіки (п.1.2, с. 61-82); запропонована архітектура інноваційної інфраструктури національної економіки та систематизовано критерії диференціації структурних елементів її функціональних складових (п.1.3, с. 82-103); поглиблені поняття розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки в умовах глобальної конкуренції (п.2.1, с. 106-131); удосконалено класифікацію детермінантів розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки (п.2.2, с. 131-151); удосконалено теоретико-методологічний підхід до ідентифікації моделей розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки (п.2.3, с. 151-166); розкриті особливості та визначені детермінанти розвитку інноваційних інфраструктур країн-лідерів інноваційного розвитку (п.3.1, с. 169-201); досліджені тенденції розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки (п.3.3, 221-243); окреслені основні характеристики інституційного забезпечення інноваційної інфраструктури України (п.4.1, с. 246-259) та визначені стратегічні орієнтири її розвитку (п.4.2, с. 259-283); розроблено кумулятивну стратегію розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки (п.4.3, с.283-309); визначені напрями модернізації середовища розвитку інноваційної інфраструктури України (п.5.1, с. 310-329); розроблено рекомендації щодо реконфігурації та диверсифікації функціональних складових інноваційної інфраструктури національної економіки (п.5.2, с.330-348); обґрунтовано напрями інтеграції інноваційних інфраструктур України та країн Європейського Союзу (п.5.3, с. 349-372). Чітка постановка мети та відповідність мети завданням визначають логічну структуру представленої дисертаційної роботи.

2. Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Актуальність та достовірність дисертації Бочарової Юлії Геннадіївни підтверджується тим, що її робота виконана згідно планів науково-дослідних робіт Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського за темами: «Модернізація національної інноваційної системи України в умовах цивілізаційних трансформацій» (номер державної реєстрації 0111U009875); «Формування глобальних та національних механізмів управління сталим розвитком» (номер державної реєстрації 0115U005053); «Імперативи та ключові детермінанти формування сталої конкурентоспроможності транспортної інфраструктури України в умовах інтеграції до ЄС» (номер державної реєстрації 0116U007178); «Участь України в міжнародному економічному співробітництві» (номер державної реєстрації 0117U004050).

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, повнота викладення їх в опублікованих працях. Ознайомлення з матеріалами дисертації, авторефератом та публікаціями здобувача дає підстави зробити наступні висновки:

Теоретико-методологічні положення, методичні та прикладні розробки, висновки і пропозиції та елементи наукової новизни, що виносяться автором на захист, мають належний ступінь обґрунтованості та достовірності, оскільки вони базуються на положеннях наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених з питань управління інноваційним розвитком підприємств та галузей економіки, підтверджуються коректністю постановки наукових і практичних завдань, комплексністю використання методологічних та методичних прийомів.

У процесі підготовки дисертації автором застосовано сучасні загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: узагальнення, систематизації, групування, класифікації – для контент-аналізу наукових праць, присвячених дослідженню інноваційної інфраструктури та управлінню її розвитком; аналізу та синтезу – для уточнення основних наукових категорій, визначення принципів дослідження, ефектів розвитку інноваційної інфраструктури; схематичного та графічного зображення – для наочного подання отриманих результатів дослідження та емпіричних даних; кластерного аналізу – для диференціації країн за рівнем інноваційного розвитку; компаративного та економіко-статистичного аналізу – для визначення особливостей розвитку інноваційної інфраструктури різних країн; кореляційно-регресійного аналізу, у т.ч. множинної регресії – для визначення та ієрархізації факторів розвитку інноваційної інфраструктури країн та результуючих показників її функціонування; факторного аналізу – для визначення детермінантів інноваційної інфраструктури країн; програмно-цільовий метод – для розробки кумулятивної стратегії розвитку інноваційної інфраструктури України та заходів щодо її реалізації; метод синтезу мінімальної зірки – для визначення оптимального просторового місця розташування центру мережі розвитку міжсекторальних інновацій.

Крім того, необхідно відмітити, що вирішення завдань дисертаційної роботи органічно поєднує належний рівень використання економіко-статистичних, графічних, економіко-математичних методів та сучасних інформаційних технологій – для візуалізації аналітичних матеріалів масштабної економетричної бази даних, алгоритмів розрахунків і технологій оцінювання у формі таблиць, графіків, схем та моделей.

Не викликає сумнівів наукова обґрунтованість та об'єктивність положень, що виносяться на захист дисертації. Наукові положення, рекомендації та

висновки, сформульовані у дослідженні, є достатньо аргументованими, містять глибокі напрацювання щодо науково обґрунтованих практично значимих управлінських рішень. Сформовані методологічні та практичні висновки стали результатом наукового пошуку відповідно до поставленої мети і завдань дослідження.

Ґрунтовний аналіз змісту дисертації дозволяє зробити висновок про те, що поставлена здобувачем мета – обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки України – досягнута, а завдання як на теоретико-методологічному, так і на практичному рівнях розв'язані. Змістові дисертації притаманна методична і концептуальна цілісність, логічність і обґрунтованість наукового викладу.

У процесі підготовки дисертаційної роботи автором критично опрацьовано значний масив наукових та інформаційно-аналітичних праць (372 літературних джерела), присвячених проблемам управління інноваційним розвитком, процесам формування та функціонування інноваційної інфраструктури на різних рівнях. Емпіричну та інформаційну базу дослідження становили нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, постанови Кабінету Міністрів України, дані профільних центральних органів виконавчої влади, статистичні дані Державної служби статистики України, аналітичні та статистичні дані міжнародних організацій (Всесвітнього економічного форуму, Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Організації економічного співробітництва та розвитку, Організації об'єднаних націй, Світового банку), наукова література, а також результати, одержані автором у процесі власних досліджень.

Комплексне опрацювання літературних джерел, сформульовані власні узагальнення і висновки підтверджують достовірність, свідчать про наукову новизну дослідження, що має непересічне практичне значення та адаптоване до використання.

4. Наукова новина одержаних результатів. У дисертаційній роботі викладено сукупність теоретико-методологічних положень, висновків і рекомендацій, які мають наукову новизну і свідчать про особистий внесок автора у розвиток теорії та практики розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки.

Детальне ознайомлення зі змістом дисертації, авторефератом та опублікованими науковими працями Бочарової Ю.Г. дає підстави стверджувати, що основні положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості,

сформульовані самостійно та повністю відображають особисті авторські здобутки.

Серед основних наукових результатів, які становлять особистий внесок дисертанта, можна виділити наступні:

Розроблена автором концепція інноваційної інфраструктури національної економіки, що являє собою систему теоретичних положень щодо специфічної складової інноваційної економіки, в якій циклічним порядком забезпечується генерація ідей, їх трансформація в інновації та дифузія інновацій (п. 1.2, с. 61-82). Розроблена концепція включає теоретичне підґрунтя (с. 62-73) й концептуальні ідеї стосовно сутності інноваційної інфраструктури національної економіки (с. 74-76), її вимірів (просторовий, часовий, матеріальний, структурний) (с. 80), ознак (цілісність, відкритість, емерджентність, еквіфінальність, складність, здатність до розвитку, незамінність) (с. 80-82), архітектури (забезпечувані, забезпечуючі, структури подвійного призначення) (с. 82-103) та функцій (забезпечуюча, стимулююча, алокаційна, інтегруюча) (с. 77-78).

Особливе місце у дисертації займає запропонована автором архітектура інноваційної інфраструктури національної економіки, що включає три функціональні складові: забезпечуючу (створює умови для генерування ідей та розвитку підприємств, установ, організацій, що займаються інноваційною діяльністю); забезпечувану (бере безпосередню участь у процесі перетворення ідей на технологічні та/або нетехнологічні інновації, їх дифузії) та подвійного призначення (одночасно створює умови для активізації інноваційної діяльності та бере безпосередню участь у ній), між якими встановлюються прямі та опосередковані зв'язки (с. 82-103), адже вона закладається у дослідження стану та особливостей розвитку інноваційної інфраструктури різних країн (с. 169-201), у т.ч. й України (с.221-243), береться до уваги під час розробки (п.4.2-4.3, с. 259-309) та реалізації кумулятивної стратегії інноваційної інфраструктури національної економіки (с. 330-348), яка заслуговує на окрему увагу.

Цікавим з наукової точки зору є авторський підхід до розуміння поняття «розвиток інноваційної інфраструктури національної економіки», що, на відміну від існуючих, звертає увагу на наявність детермінованого зв'язку із різноманітними соціально-економічними ефектами, які супроводжують розвиток та розрізняються за темпоральними характеристиками (п. 2.1, с. 106-131).

Не можна не відзначити й цікавий та нестандартний підхід до класифікації детермінантів розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки, використаний Бочаровою Ю.Г. Удосконалена класифікація детермінантів, на відміну від існуючих, побудована на основі методу фасетної

класифікації за трьома ознаками «джерело виникнення» (зовнішні, внутрішні), «керованість» (керовані, некеровані) та «специфіка» (універсальні, специфічні), що уможливило виділення восьми груп детермінантів: 1) зовнішні керовані універсальні детермінанти (рівень розвитку загальної інфраструктури, політична, макроекономічна стабільність); 2) зовнішні керовані специфічні детермінанти (розвиток національної інноваційної системи, інноваційний потенціал національної економіки, формальні інститути, що сприяють розвитку інноваційних процесів); 3) зовнішні некеровані універсальні детермінанти (глобалізація, зміна клімату, дефіцит ресурсів, статево-вікова структура населення); 4) зовнішні некеровані специфічні детермінанти (розповсюдження інформаційних та комунікаційних технологій, дифузія знань та технологій у світі); 5) внутрішні керовані універсальні детермінанти (архітектура, адаптивність інноваційної інфраструктури, її комплементарність); 6) внутрішні керовані специфічні детермінанти (матеріальні, фінансові ресурси структурних елементів функціональних складових інноваційної інфраструктури); 7) внутрішні некеровані універсальні детермінанти (нематеріальні ресурси структурних елементів функціональних складових інноваційної інфраструктури, у т.ч. досвід, гудвіл); 8) внутрішні некеровані специфічні детермінанти (конкурентні переваги та недоліки структурних елементів функціональних складових інноваційної інфраструктури) (п.2.2, с. 131-151).

На окрему увагу заслуговує також удосконалений Бочаровою Ю.Г. теоретико-методологічний підхід до ідентифікації моделей розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки (п. 2.3, с. 151-166), який дозволив визначати систему моделей, до складу якої входять: сфокусована модель; диверсифікована та стихійна.

Цікавими також вважаємо розвинутий підхід до систематизації критеріїв диференціації структурних елементів функціональних складових інноваційної інфраструктури національної економіки (п. 1.3, с.101-103) та науково-методичний підхід до визначення домінантних детермінантів розвитку інноваційних інфраструктур різних країн (п.3.1, с. 195-201).

Важливими для забезпечення розвитку, підвищення ефективності та конкурентоспроможності інноваційної інфраструктури України в умовах реалізації європейського вектору розвитку країни мають розвинені автором напрями модернізації середовища розвитку інноваційної інфраструктури України (п. 5.1, с. 310-329), рекомендації щодо реконфігурації та диверсифікації функціональних складових інноваційної інфраструктури України (п.5.2, с. 330-348); напрями інтеграції інноваційних інфраструктур України та країн Європейського Союзу (п.5.3., с. 349-372).

У цілому за ступенем наукової новизни результати дослідження відповідають рівню дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

5. Теоретична та практична значущість наукових положень, висновків і рекомендацій. Сформульовані та обґрунтовані в дисертації Бочарової Ю.Г. наукові положення є вагомим внеском у розвиток теорії та практики вирішення завдань формування та розвитку інноваційної інфраструктури в системі державного управління національною економікою.

Основні положення дисертаційної роботи знайшли своє відображення у практичному застосуванні, що підтверджується наданими довідками про впровадження, зокрема в діяльності фахівців Комітету з питань економічної політики Верховної Ради України (довідка про впровадження № 04-16/15-426 від 06.09.2017 р.); Департаменту економічного розвитку Дніпропетровської облдержадміністрації (довідка про впровадження №0831 від 20.03.2018 р.); Департаменту економічного розвитку Чернігівської облдержадміністрації (довідка про впровадження №02-25/1507 від 20.06.2018 р.); відділення Донецької торгово-промислової палати у місті Маріуполі (довідка про впровадження №03/1844 від 17.05.2017 р.); Управління економічного та інтеграційного розвитку виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради (довідка про впровадження №84/40-13/196 від 17.04.2018 р.); Саксаганської районної у місті Кривий Ріг ради (довідка про впровадження №25 від 05.01.2017 р.).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані теоретико-методологічні положення, практичні рекомендації та висновки можуть бути використані для формування і реалізації стратегії та програм розвитку інноваційної інфраструктури.

Результати наукових досліджень використовуються у навчальному процесі Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського при викладанні дисциплін «Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства», «Міжнародні стратегії економічного розвитку», «Глобалізація економіки і міжнародний інноваційний процес» (довідка про впровадження №01.01-17/428 від 15.06.2018 р.).

6. Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій дисертації в опублікованих працях та авторефераті. За темою дисертації та результатами дослідження автором опубліковано значну кількість наукових праць, загальним обсягом 45,59 др. арк., особисто автору належить 39,18 др. арк. З них 2 монографії, 30 статей – у наукових фахових виданнях, в тому числі

тих, що входить до міжнародних наукометричних баз даних, 15 робіт – в інших виданнях.

Вивчення змісту дисертації, автореферату та публікацій здобувача дає підстави для висновку, що результати дослідження повністю відображені у друкованих працях. Дисертаційна робота і автореферат виконані у відповідності з вимогами до наукових досліджень зазначеного напрямку і рівня. Автореферат у повній мірі відображає зміст дисертації, а викладені в ньому положення і висновки належним чином обґрунтовані та розкриті у дисертації. Характер видань і зміст наукових праць відповідають вимогам фахових видань. Основні положення і результати дисертаційної роботи доповідались, обговорювались та отримали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях різних рівнів.

7. Зауваження та дискусійні положення дисертаційної роботи.

Відаючи належне науковим здобуткам автора, представленим у дисертаційній роботі, слід, однак, відзначити наявність дискусійних моментів, що викликають певні зауваження:

1. Дискусійним є розвинене поняття «розвиток інноваційної інфраструктури» (с. 107-108), яке розглядається як процес перманентних послідовних трансформацій інноваційної інфраструктури, які детермінуються глобальними викликами та сучасними особливостями міжнародної взаємодії країн, зокрема інтеграційними процесами, державною та регіональними стратегіями інноваційного розвитку і супроводжуються статичними (створення нових робочих місць, підвищення ефективності використання ресурсів) та динамічними ефектами (нарощування частки наукомісткої продукції у валовому внутрішньому продукті, підвищення інвестиційної привабливості країни, рівня та якості життя населення, прискорення темпів розвитку економіки). На нашу думку, розвиток інноваційної інфраструктури – це не завжди трансформації, які визначають глибокі та радикальні зміни у інноваційній інфраструктурі, це будь-яке удосконалення інноваційної інфраструктури, вектор якого визначається керуючою системою.

2. У підрозділі 3.3 (с. 221-243) автором розвинене дослідження розвитку інноваційної інфраструктури України з урахуванням динаміки змін її функціональних складових, що дозволило зафіксувати: збільшення диспропорційності інноваційної інфраструктури; зростання регіональної і зменшення галузевої асиметричності її розвитку та низький рівень ефективності структурних елементів функціональних складових. Відаючи належне проведеному дослідженню, однак, вважаємо за потрібне наголосити на доцільності визначення детермінантів та ефектів зростання регіональної і

зменшення галузевої асиметричності розвитку інноваційної інфраструктури України.

3. У межах розвинених рекомендацій щодо реконфігурації та диверсифікації функціональних складових інноваційної інфраструктури України (п. 5.2, с. 330-348), автором запропоновано здійснювати диверсифікацію функціональних складових інноваційної інфраструктури, у першу чергу, за рахунок створення умов для розвитку та селективної підтримки spin-off і spin-out-компаній, «живих лабораторій», центрів досконалості; центрів компетенцій, технополісів та інших інноваційних екосистем. Більшої значущості та обґрунтованості дослідженню додало б економічне обґрунтування доцільності розширення та диверсифікації інноваційної інфраструктури національної економіки саме за рахунок зазначених структурних елементів.

4. У дисертаційній роботі (п.4.3, с. 283-309) здобувачем сформовано кумулятивну стратегію розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки України. Погоджуючись із змістовним наповненням зазначеної стратегії, слід зазначити, що без уваги залишилося питання визначення індикаторів ефективності її впровадження на різних етапах реалізації.

5. Робота суттєво виграла б за умови визначення стану та особливостей розвитку не лише країн – лідерів інноваційного розвитку, але й країн – поміркованих новаторів та країн – скромних новаторів (с. 196-201). Варто було б збільшити часовий діапазон дослідження кластеризації країн, що дозволило б відстежити у динаміці основні зміни, які відбулися, визначити особливості переміщення країн із однієї групи в іншу, більш детально проаналізувати фактори, що обумовили ці процеси.

6. У процесі вдосконалення науково-методичних підходів до оцінки інноваційного розвитку національних економік різних країн світу, під час етапу кореляційного аналізу автором визначено перелік детермінантів, що впливають на розвиток інноваційної інфраструктури країни (с. 198-201). Віддаючи належне проведеному дослідженню звертаємо увагу на доцільність обґрунтування переліку детермінантів, що використовувалися для аналізу.

7. Не зважаючи на достатній доробок автора при розробці напрямів модернізації інноваційного середовища, а особливо такого важливого елементу ресурсного забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури, як «фінансове забезпечення» (с. 327-329), доцільно було б більше уваги приділити розгляду державно-приватно-громадянського партнерства в процесі диверсифікації джерел фінансування розвитку інноваційної інфраструктури. Провести розрахунок очікуваних економічних ефектів від запровадження даного виду партнерства.

Однак, наведені зауваження не є принциповими, стосуються подальших наукових розробок дисертантки, мають переважно дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, її високий науковий рівень, новизну і достовірність результатів дослідження.

8. Загальний висновок. Представлена дисертаційна робота є завершеним ґрунтовним науковим дослідженням, де викладено авторський підхід до вирішення важливої науково-прикладної проблеми, яка полягає у обґрунтуванні теоретико-методологічних засад та розробці практичних рекомендацій щодо розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки України.

У цілому дисертаційна робота виконана на високому теоретико-методологічному рівні, а отримані результати мають наукову новизну і практичну цінність. Основні положення дисертації у повній мірі викладені та належним чином висвітлені в опублікованих наукових працях. Дослідження має практичну спрямованість, за своїм змістом, структурою і оформленням відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України та пунктам 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор – Бочарова Юлія Геннадіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

**Професор кафедри менеджменту
Рівненського державного
гуманітарного університету,
доктор економічних наук, доцент**

А.О. Князевич

